
TRIBUNA POLITICA

Il rumantsch grischun sco schanza

DA CUSSEGLIER GUVERNATIV
CLAUDIO LARDI

Tar ils politichers èsi usit ch'els fan ina bilantscha provisorias suenter 100 dis. Cun quai ch'il di d'oz è pir mes 64avel sco cusseglier guvernativ fissi memia baud da vulair far gia in'emprima bilantscha generala. Mo tant vulesch jau tradir gia ordavant: Mia nova incumbensa ma dat anc adina bler plaschair e satisfacziun. Sco schef dal departament d'educaziun e protecziun da l'ambient vegn jau confruntà cun incumbensas e problems multifars. Gist sin il sector da la cultura e l'educaziun avain nus en noss chantun ina situaziun speziala grazia a las trais linguas. Bler sa chatta en in stadi da midada; ina nova conscienza da sasez da las linguas chantunales sa fa valair. Jau pens per exempel a l'instrucziun d'ina lingua estra en nossas scolas primaras publicas ubain a la matura bilingua che vegn ad esser pussaivla a las scolas medias grischunas. En domadus secturs vegn mess l'accent principal sin nossas linguas chantunales tudestg, talian e rumantsch.

L'emna passada è mort il stgaffider da la lingua unifitgada retorumantscha «rumantsch grischun», il professor da romanistica dr. Heinrich Schmid, en la vegliadetgna da 78 onns. Cun sias «Richtlinien für die Gestaltung einer gesamtbündnerischen Schriftsprache, Rumantsch Grischun» da 1982 ha el tschentà il crap da fundament per in tractament egual dal rumantsch tar la confederaziun ed il chantun. Las dispitas, las differenzas d'opiniun dals davos 17 onns èn enconusentas a nus tuts; tenor rapports da gasettas avess l'engaschament per u cunter la lingua unifitgada bunamain chaschunà novs «scumbigls grischuns». Il temp ha calmà las undas, oz è l'acceptanza da la lingua creschida. Romans e chanzuns en rumantsch grischun han cumprovà ch'er ina lingua creada da nov po avair in'olma. Per l'administraziun, tant sin il plaun chantunal sco er sin quel federal, ma er per auters secturs, sco per exempel la reclama, è la lingua unifitgada da considerar sco schanza. Il rumantsch vegn derasà a moda pli vasta, saja quai sco lingua uffiziala ubain sco lingua da scrittura. Singulas vischnancas en la diaspora han annunzià il giavisch d'instruir en il futur rumantsch grischun en scola populara. Ina gruppa da lavur «Rumantsch grischun en scola», instituida da la regenza, s'occupa da questas ed autras dumondas. Ina nova generaziun da magistras e magisters è averta per questa lingua e na conuscha naginas barrieras

ideologicas, perquai ch'els èn tranter ils emprims ch'èn vegnids en contact cun la lingua unifitgada gia en lur giuventetgna. Quai è in'ulteriura schanza per il rumantsch e per il spiert da cuminanza en la populaziun rumantscha. Jau ma regord da mes temp a la scola media d'avant 25 onns, cur ch'ils Sursilvans ed ils Ladins discurrevan anc tudestg sin la piazza da pausa da la scola chantunala, persvadì ch'ina comunicaziun saja be pussaivla en questa lingua. Oz discorra mintgin ses idiom, e mira: Els sa chapeschan. Quai è betg il davos il merit da las medias rumantschas: Radio, televisiun e La Quotidiana.

La basa per la lingua unifitgada rumantscha èn e restan ils singuls idioms. Per pussibilitar al rumantsch grischun ina creschentscha organica, na dastg'ins betg negliger ils idioms. Temas da l'entir Grischun u temas naziunals ed internaziunals pon e duain vegnir formulads en la lingua da scrittura rumantsch grischun; per temas locals u regionalis duess ins duvrar l'idiom correspondent er en il futur. En il passà han ins adina puspè discurre da la chapientscha «passiva» dal rumantsch grischun. Manegià era che be paucs il stuessan savair fitg bain, ma tut las persunas da lingua rumantscha il duessan chapir. Il preschent mussa che quai ha in senn per la fasa d'introducziun. Nus duvrain dentant adina dapli gliued che dumogna questa lingua er a moda activa. En quest connex examine-scha la gruppa da lavur surmenziunada l'integraziun dal rumantsch grischun en la scola media dal futur en connex cun la matura bilingua. Ils «onns salvadis» dal rumantsch grischun tutgan tar il passà, la lingua giuvna ha survivì sia pubertad. Plaunet daventa or dal rumantsch grischun in «rumantsch». Durant 36 dis che mancan anc, ma er durant ils proxims onns, vegn jau a m'engaschar vinavant per in adiever raschunavel da quest rumantsch, ma er dals singuls idioms.